

adjiciam, ejusque sententiam et mentem explicabo. Quod in dicta etiam relectione prætermisso omnino non est, sed in præsenti loco fortasse melius intelligetur.

ARTICULUS I.

Utrum per pœnitentiam virtutes restituantur?

1. *Ad primum sic proceditur. Videlur, quod per pœnitentiam virtutes non restituantur. Non enim possent virtutes amissæ per pœnitentiam restitui, nisi pœnitentia virtutes causaret. Sed pœnitentia, cum sit virtus, non potest esse causa omnium virtutum, præsertim cum quædam virtutes sint naturaliter priores pœnitentia, scilicet fides, spes et charitas, ut supra dictum est.* Ergo per pœnitentiam non restituuntur virtutes.

2. *Præterea, pœnitentia in quibusdam actibus pœnitentis consistit. Sed virtutes gratuitæ non causantur ex actibus nostris; dicit enim August. in lib. de Libero arbitr., quod virtutes Deus in nobis sine nobis operatur³. Ergo videatur, quod per pœnitentiam non restituuntur virtutes.*

3. *Præterea, habens virtutem, sine difficultate et delectabiliter actus virtutum operatur; unde Philosophus dicit in 1 Ethic.⁴, quod non est justus qui non gaudet justa operatione. Sed multi pœnitentes adhuc difficultatem patiuntur in operando actus virtutum. Non ergo per pœnitentiam restituuntur virtutes.*

Sed contra est, quod Luc. 15 legitur: Pater mandavit quod filius pœnitens indueretur stola prima. Quæ secundum Ambrosium est amictus sapientiae. Quam simul consequuntur omnes virtutes, secundum illud Sapient. 8: Sobrietatem et justitiam docet, prudentiam et virtutem, quibus utilius nihil est in vita hominibus. Ergo per pœnitentiam omnes virtutes restituuntur.

Respondeo dicendum, quod per pœnitentiam remittuntur peccata, ut dictum est⁵. Remissio autem peccatorum non potest esse nisi per infusionem gratiae. Unde relinquitur, quod per pœnitentiam homini gratia infundatur. Ex gratia autem consequuntur omnes virtutes gra-

¹ 2. 2, q. 52, art. 3, ad 3; et 4, d. 14, q. 2, art. 2.

² Q. 83, art. 6.

³ Ex lib. 2, c. 48, t. 1.

⁴ C. 8, a med. tom. 5.

⁵ Q. 86, art. 4.

tuitæ, sicut ex essentia animæ fluunt omnes potentiae, ut in secunda parte habitum est¹. Unde relinquitur, quod per pœnitentiam omnes virtutes restituantur.

Ad primum ergo dicendum, quod eodem modo pœnitentia restituit virtutes, per quem modum est causa gratiae, ut jam dictum est². Est autem causa gratiae, in quantum est sacramentum; nam in quantum est virtus, est magis gratiae effectus. Et ideo non oportet quod pœnitentia, secundum quod est virtus, sit causa omnium aliarum virtutum; sed quod habitus pœnitentiae, simul cum habitibus aliarum virtutum, per sacramentum pœnitentiae causetur.

Ad secundum dicendum, quod in sacramento pœnitentiae actus humani se habent materialiter; sed formalis vis hujus sacramenti dependet ex virtute clavum. Et ideo virtus clavum effective causat gratiam et virtutem, instrumentaliter tamen; sed actus primus pœnitentis se habet ut ultima dispositio ad gratiam consequendam, scilicet contritio; alii vero sequentes actus pœnitentiae procedunt jam ex gratia et virtutibus.

Ad tertium dicendum, quod (sicut supra dictum est³) quandoque post primum actum pœnitentiae, qui est contritio, remanent quædam reliquiae peccatorum, scilicet dispositiones ex prioribus actibus peccatorum causatae, ex quibus præstatur difficultas quædam pœnitenti ad operandum opera virtutum. Sed quantum est ex ipsa inclinatione charitatis, et aliarum virtutum, pœnitens opera virtutis delectabiliter et sine difficultate operatur; sicut si virtuosus per accidens difficultatem pateretur in executione actus virtutis, propter somnum, aut aliquam corporis indispositionem.

COMMENTARIUS.

1. In hoc articulo agitur de pœnitentia mortali. — Supponit D. Thom. per peccatum virtutes amitti, et ideo inquirit, an per pœnitentiam iterum acquirantur. Unde constat sermonem esse de pœnitentia peccati mortalis; nam per venialia peccata nec amittuntur virtutes, nec remittuntur, juxta veram doctrinam, et ideo per pœnitentiam venialis peccati, nec virtutes, nec aliquis gradus earum restituuntur. Nam, si ratione talis pœnitentia

¹ 4. 2, q. 410, art. 4, ad 1.

² Ex corp. art.

³ Q. 86, art. 5.

aliquid perfectionis additur prioribus virtutibus, illud est novum augmentum, non restitutio alicujus rei deperditæ.

2. *Sermo item est de virtutibus per se infusis. — Questio est intelligenda universaliter cum distributione accommoda.* — Constat deinde sermonem esse de virtutibus per se infusis; nam acquisitæ non amittuntur per peccatum mortale ut sic, etiamsi contingat illas fuisse ante infusas per accidens, et ideo nec per pœnitentiam restituuntur. Ut in Adamo, verbi gratia, qui a principio creationis suæ habuit non solum gratiam et virtutes per se infusas, sed etiam eas, quæ naturalis ordinis sunt, per accidens infusas, verisimilius est non amisisse peccando has virtutes posteriores, quia non sunt per se connexæ cum gratia, quam peccatum expellit, neque ab illa pendent in suo esse reali, seu in esse habitus, ita enim loquimur; et ideo neque amittuntur amissa gratia per peccatum, neque restituuntur illa restituta. Dixi autem, per peccatum mortale ut sic, quia per peccatum quatenus est actus alicujus vitii, si saepius fiat, et cum sufficienti fervore et intensione, poterit expelli virtus acquisita, quatenus per illos actus acquiritur habitus vitii contrarii. Proprietary autem modo restituetur, vel potius iterum de novo acquiretur talis virtus ab homine pœnitenti, non ex vi solius pœnitentiae ut sic, et ut est dispositio ad gratiam, sed exercendo actus talis virtutis sufficietes ad illam generandam. Et ob eamdem causam per pœnitentiam non statim expelluntur omnia vitia, per actus peccatorum acquisita, quia non repugnant formaliter gratiae et virtutibus infusis. Denique constat ex dicto fundamento, quæstionem hanc intelligendam esse universaliter, tamen cum distributione accommoda, id est, de omnibus virtutibus, quæ per peccatum amittuntur. Non enim spectat ad hunc locum examinare, quænam virtutes infusæ amittantur per peccatum, sed, quæcunque ille sint (certum est enim aliquas amitti), an ille omnes, quæ amittuntur, per pœnitentiam restituuntur.

3. *Conclusio.* — In hoc ergo sensu respondeo D. Thom. affirmando omnes virtutes gratuitas per pœnitentiam restitui. Quod breviter et dilucide probat ex eo quod restituitur gratia, ex qua dictæ virtutes sequuntur. Unde fit, ita restitui has virtutes, sicut gratiam, ad quam consequuntur. Nam, si comitantur illum secundum suam substantiam seu in esse habitus, etiam restituuntur quoad entitates suas; si vero solum consequuntur ad gratiam sanctificantem, seu ab illa pendent in esse virtutis, secundum eamdem tantum rationem necesse est restitui per pœnitentiam, ut de fide et spe circa solutionem ad primum explicabimus. Atque hoc modo etiam virtutes acquisitæ dici possunt per pœnitentiam restitui ad statum virtutis christianæ; nam sine charitate dici possunt potius virtutis philosophicæ quam christianæ, ut in materia de virtutibus latius traditur. Atque hinc etiam sequitur, quod D. Thom. docet de virtutibus, intelligi etiam de quibuscumque donis Spiritus Sancti, quæ gratiam per se comitantur, cum de illis eadem sit ratio. Non intelligit autem D. Thomas restitui easdem numero virtutes, sicut neque eamdem numero gratiam, quia hoc impertinens est ad veram et perfectam justificationem; nec oportet speciale miraculum, aut extraordinarium modum productio- nis fingere sine fundamento.

4. *Virtutes restituuntur ab actu pœnitentiae, non vero ab habitu.* — Solutions ad primum et secundum sunt valde notandæ, nam in eis non obscure significat D. Thom., pœnitentiam illum, per quam restituuntur virtutes, non elici ab habitu virtutis, sed illum antecedere. Sic enim objicit in primo argumento: *Pœnitentia non potest esse causa aliarum virtutum; ergo ratione pœnitentiae non restituuntur omnes virtutes, quia hoc esse non posset sine causalitate.* Respondet autem distinguendo pœnitentiam ut est sacramentum, et ut est virtus; et ut est sacramentum, ait restituere omnes virtutes; ut est autem virtus, potius ipsam restitui simul cum aliis virtutibus, per sacramentum pœnitentiae. Quæ doctrina vera est de virtute pœnitentiae quoad habitum, supponendo, contritionem seu actum pœnitentiae, quo homo disponitur ad justitiam, non elici a tali habitu. Nam de actu ipso contritionis, etiam seclusa ratione sacramenti, seu ante institutionem illius, negari non potest, quia sit aliquo modo causa gratiae, scilicet dispositiva, ut in superioribus ostensum est; unde consequenter, et in eodem genere, etiam est causa omnium virtutum, quæ gratiam consequuntur. Hoc ergo modo non solum de sacramento pœnitentiae, sed etiam de virtute, ratione actus ejus, verum est, restitui virtutes omnes per illam. Neque est inconveniens actum unius virtutis esse dispositionem ad omnes mediante gratia. Nec D. Thomas hoc negare voluit, sed potius ut manifestum reliquit, et sub sacramento inclusit

hunc actum virtutis, quia est pars ejus, et quia, si nunc habet hanc causalitatem extra sacramentum, illam non habet nisi includendo votum ejus. Loquitur ergo de habitu virtutis.

5. At vero si habitus efficeret illum actum pœnitentiae, qui est dispositio ad gratiam, non posset ille habitus non esse causa illius gratiae, et aliarum virtutum, quæ consequuntur illam; quia qui efficit ultimam dispositionem, efficit etiam aliquo modo, seu est causa formæ, et proprietatum, quæ ad illam consequuntur in tali subjecto. Cum ergo D. Thom. simpliciter neget habitui pœnitentiae hanc causalitatem, supponit certe illum non efficere talem dispositionem; nec video quomodo possit hæc littera D. Thomæ veram aliam expositionem aut sensum recipere. Idque manifeste confirmat in solutione ad secundum; cum enim objecisset, virtutes infusas non causari ex actibus nostris, ideoque non posse per pœnitentiam, quæ in nostris actibus consistit, reparari, respondet, actum pœnitentiae *ex se* non habere virtutem efficiendi gratiam, et virtutes, eam tamen participare virtute clavium, quatenus est pars sacramenti. In quo etiam supponit habitum gratiae non esse causam efficientem talis dispositionis, alioqui non posset simul ab ipsa effici, etiam instrumentaliter. Deinde addit contritionem (scilicet secundum se), quam vocat primum actum pœnitentis, esse ultimam dispositionem ad graliam consequendam. Et subiungit: *Alii vero sequentes actus pœnitentiae procedunt jam ex gratia et virtutibus; ergo aperte sentit illum primum actum ab eis non procedere.*

6. *Difficultas de restitutione fidei et spei.*—*Solvitur.*—Unus vero superest scrupulus in primo arguento, in quo specialiter D. Thom. objectit de fide et spe, et charitate, quæ pœnitentiam antecedunt. Quæ objectio in charitate difficultatem non habet, quia habitus charitatis nec tempore, nec natura pœcedit illum actum pœnitentiae, qui est ultima dispositio ad gratiam; actus autem charitatis, quamvis interdum pœcedat ordine naturæ, nihil ad præsens refert, quia non agimus de restitutione virtutum quoad actus, sed quoad habitus; neque ita tribuitur hic effectus actui pœnitentiae, ut secludatur actus charitatis, ut supra declaratum est agendo de effectu justificationis, a quo in re non distinguitur hic effectus de restitutione virtutum. In fide autem, et spe habet illa objectio non-

nullam difficultatem, quia non solum actus, sed etiam habitus harum virtutum ordinarie antecedunt pœnitentiam, non modo naturæ ordine, sed etiam tempore. Dicendum est autem, si sermo sit de ordinariis peccatis, quæ his virtutibus non opponuntur, et ideo habitus illarum non excludunt, verum esse per pœnitentiam talium peccatorum non restitui habitus fidei et spei quoad substantiam suam, quia amissi non fuerant; et ita non procedit objectio, quia questio et resolutio ejus intelliguntur de virtutibus quæ per peccatum amittuntur, ut exposuimus; tunc autem restituuntur fides et spes ad esse virtutis, quia per peccatum mortuæ remanserant, et per pœnitentiam vitam accipiunt et statum virtutis. Si autem sit sermo de illis peccatis per quæ hi habitus amittuntur, ut sunt haeresis, vel desperatio, tunc verum est etiam restitui habitus harum virtutum per pœnitentiam.

7. *Quid si habeantur actus fidei et spei, simul cum actu pœnitentiae?*—Est autem advertendum, tunc necessarium esse, ut homo habeat actum fidei et spei, priori infidelitat, aut desperationi contrarium, quia et sunt necessariae dispositiones ad tales habitus, et sine illis non potest haberi vera contritio. Contingit autem hos actus fidei et spei haberi prius tempore quam pœnitentiam, et aliquid etiam fieri potest, ut in eodem instanti omnes illi actus concipientur, quanquam id rarum et extraordinarium videatur. Si ergo aliquando ita contingat, cessat objectio, quia tunc habitus fidei et spei non restituuntur prius tempore quam pœnitentia habeatur, ut ex hypothesi clarum est, quia non infunduntur ante proprios actus; supponimus autem illos actus non antecedere duratione actum pœnitentiae in dicto casu. Neque tunc necessarium est intelligere, habitum fidei et spei prius natura infundi quam sit actus pœnitentiae; quia, licet actus fidei et spei ordine naturæ pœcedant, tamen in eo casu non procedunt ab habitibus ad quos disponunt; atque ita illi habitus nullam causalitatem habent in actu pœnitentiae, ratione cuius prius natura esse dicantur. Quanquam, si quis contendat ibi esse aliquam prioritatem naturæ, non multum resistam aut contendam; nam id etiam facile ex sequenti punto declarari potest, si omnis prioritas independentiae, seu in subsistendi consequentia, prioritas naturæ dicatur.

8. *Quid si actus fidei et spei antecedant pœ-*

nitentiam.—*Quorundam sententia.*—*Habitus fidei et spei statim restitui, ac peccator earum actus elicit, verior sententia.*—Quando ergo contingit actum fidei et spei in tali peccatore duratione pœcedere actum veræ pœnitentiae, difficultas est inter Doctores, an habitus fidei et spei statim restituuntur, vel expectetur semper vera justificatio per pœnitentiam. Quidam enim hoc posterius affirmant; et illi facile defendunt, quoties hæc virtutes per peccatum amittuntur, per pœnitentiam restitui, et nunquam pœcedere, nec tempore, nec

natura, quia non restituuntur, nisi ut proprietates gratiam comitantes. Ego vero probabilius existimo habitus harum virtutum restitui statim, ac peccator disponitur per actus fidei et spei illis habitibus proportionatos, ut in simili puncto latius dixi, tractando de baptismō. Tunc ergo concedendum est hos habitus prius tempore restitui quam pœnitentia habeatur. Ad objectionem vero responderi potest primo, cum dicimus, per pœnitentiam restitui virtutes omnes, intelligentum id esse de virtutibus, quæ nondum restituae sunt, quales sunt omnes, quæ a gratia nunquam separantur, quas fortasse D. Thomas *gratuitas virtutes* appellavit. Vel etiam dici potest, sub pœnitentia, quæ restituit virtutes, comprehendere ea quæ necessaria sunt ad talem pœnitentiam, inter quæ actus fidei, et spei computantur; ideoque vere dicitur, per pœnitentiam restitui omnes virtutes, cum debita proportione et ordine, scilicet, ut per illos actus, qui sunt veluti fundamenta pœnitentiae, restitui incipiant virtutes quoad illas, quæ sunt quasi fundamenta reliquarum, et ad suum esse per se non requirunt gratiam sanctificantem. Eo vel maxime quod in tali bus actibus includitur quædam pœnitentia priorum peccatorum, quatenus repugnabant talibus virtutibus, sub qua solum ratione fuerunt causæ amissionis earum.

ARTICULUS II.

Utrum post pœnitentiam resurgat homo in æquali virtute?

1. *Ad secundum sic proceditur. Videtur, quod post pœnitentiam resurgat homo in æquali virtute.* Dicit enim Apostolus, Rom. 8: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*

1 Infra, a. 3, ad 3; et 3, d. 31, q. 1, art. 4.

Ubi dicit Gloss. August.¹, quod hoc adeo rerum est, ut si qui horum devient et exorbitent, hoc ipsum eis Deus faciat in bonum proficere. Sed hoc non esset, si homo resurgeret in minori virtute. Ergo videtur, quod nunquam pœnitens resurgat in minori virtute.

2. *Præterea, Ambrosius dicit² quod pœnitentia res optima est, quæ omnes defectus revocat ad perfectum. Sed hoc non esset, nisi virtutes in æquali quantitate recuperarentur. Ergo per pœnitentiam semper recuperatur æqualis virtus.*

3. *Præterea, super illud Gen. 1: Factum est vespero et mane dies unus, dicit Glos.³: Vespertina lux est, a qua quis cecidit; matutina, in qua resurgit. Sed lux matutina est major vespertina. Ergo aliquis resurgit in majori gratia vel charitate, quam prius haberit. Quod etiam videtur per id, quod Apostolus dicit Rom. 5: Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia.*

Sed contra, charitas proficiens, vel perfecta, est major quam charitas incipiens. Sed quandoque aliquis cadit a charitate proficiente, resurgit autem in charitate incipiente. Ergo semper resurgit homo in minori virtute.

Respondeo dicendum, quod (sicut dictum est⁴) motus liberi arbitrii, qui est in justificatione impii, est ultima dispositio ad gratiam. Unde in eodem instanti est gratiae infusio, cum predicto motu liberi arbitrii, ut in 2 parte habitum est⁵. In quæ quidem motu comprehenditur actus pœnitentiae, ut supra dictum est. Manifestum est autem, quod formæ, quæ possunt recipere magis et minus, intenduntur, et remittuntur secundum diversam dispositionem subjecti, ut in 2 parte habitum est⁶. Et inde est, quod secundum quod motus liberi arbitrii in pœnitentia est intensor vel remissior, secundum hoc pœnitens consequitur majorem vel minorem gratiam. Contingit autem intensionem motus pœnitentis quandoque proportionatam esse majori gratiae, quam illa, a qua cederat per peccatum, quandoque autem æquali, quandoque vero minori. Et ideo pœnitens quandoque resurgit in majori gratia, quam prius haberat, quandoque autem in æquali, quandoque resurgit in minori gratia.

¹ August., in lib. de Corr. et grat., c. 9, post med., tom. 7.

² Hoc habet Aug., 3 Hypognosticon, c. 9.

³ Ex Beda.

⁴ Art. preced., ad 2.

⁵ 1. 2, q. 413, art. 5, et 7.

⁶ 1. 2, q. 52, art. 1 et 2, et q. 66, a. 1.

doque etiam in minori. Et eadem ratio est de virtutibus, quae ex gratia consequuntur.

Ad primum ergo dicendum, quod non omnibus diligentibus Deum cooperatur in bonum hoc ipsum, quod per peccatum a Dei amore cadunt; quod patet in his qui cadunt, et nunquam resurgent, vel qui resurgent, iterum censi. Sed his tantum qui secundum propositum vocati sunt sancti, id est praedestinati, qui quotiescumque cadunt, finaliter tamen resurgent. Cedit ergo eis in bonum hoc, quod cadunt, non quia semper in majori gratia resurgent, sed quia resurgent in permanentiori gratia. Non quidem ex parte ipsius gratiae (quia quanto gratia est major, tanto de se est permanentior), sed ex parte hominis, qui tanto stabilius in gratia permanet, quanto est cautor et humilior. Unde et Glos. ibidem subdit¹, quod ideo proficit eis in bonum, quod cadunt, quia humiliores redeunt, atque doctiores.

Ad secundum dicendum, quod pœnitentia, quantum est de se, habet virtutem revarandi defectus ad perfectum, et etiam promovendi in ulteriore statum. Sed hoc quandoque impeditur ex parte hominis, qui remissus movetur in Deum, et in detestationem peccati; sicut etiam in baptismo aliqui adulii consequuntur majorem, vel minorem gratiam, secundum quod diversimode se disponunt.

Ad tertium dicendum, quod assimilatio illa utriusque gratiae ad lucem vespertinam et matutinam, sit propter similitudinem ordinis; quia post lucem vespertinam sequuntur tenebrae noctis, post lucem autem matutinam sequitur lux diei; non autem propter similitudinem majoris, vel minoris quantitatis. Illud etiam verbum Apostoli intelligitur de gratia Christi, quae superat omnem abundantiam humanorum peccatorum. Non autem est verum in omnibus, quod quanto abundantius peccant, tanto abundantiorum gratiam consequantur, pensata quantitate habitualis gratiae. Est tamen superabundans gratia quantum ad ipsam gratiae rationem, quia magis gratis beneficium remissionis magis peccatori confertur: quamvis quandoque abundanter peccantes, abundantanter doleant, et sic abundantiorum habitum gratiae et virtutum consequuntur, sicut palet in Magdalena.

Ad id vero, quod in contrarium objicitur, dicendum quod una et eadem gratia major est proficiens quam incipiens. Sed in diversis hoc non est necesse; unus enim incipit a majori

gratia, quam alius habeat in statu prospectus, sicut Gregorius dicit in 2 Dial.¹: Quatenus et presentes et secuturi omnes agnoscerent, Benedictus puer conversationis gratiam a quanta perfectione capisset.

COMMENTARIUS.

1. *Conclusio.* — In hac questione sermo est de æqualitate in gradu perfectionis; nam de æqualitate in numero seu multitudine virtutum jam satis dictum est superiori articulo. Est autem valde difficile veram mentem et resolutionem D. Thomæ explanare. Respondebat enim, non semper restituji hominem ad æqualem virtutem, seu gratiam, sed interdum ad majorem, nonnunquam ad minorem, aliquando ad æqualem. Ratio ejus est, quia actus pœnitentiæ est dispositio ad infusionem gratiae et virtutum; ergo juxta majorem vel minorem infusionem actus pœnitentiæ, consequitur pœnitens majorem vel minorem gratiam; sed intensio contritionis potest esse et minor, et æqualis, et major, quam fuerit intensio gratiae per peccatum amissa; ergo etiam gratia restituta potest esse aliquando minor, aliquando major, vel æqualis.

2. *Difficultas circa assertionem et discursum.* — In qua assertione et discursu videtur D. Thom. supponere, peccatori agenti pœnitentiam non infundi intensiorem gratiam, quam sit illa, quæ est proportionata intensio contritionis per se ac secundum se spectatae. Hoc autem est creditu difficultissimum propter multa, quæ in dict. relectione disputavi. Quod autem D. Thom. hoc supponat, videtur manifestum, quia hoc est totum fundamentum discursus ejus. Estque id evidenter in illis duobus membris, scilicet, quando contrito est æqualis, vel minor, quam gratia amissa. Nam, si gratia, que restituitur ob talem contritionem, non esset omnino commensurata illi, sed posset ex aliquo alio titulo esse major, non recte colligeret D. Thom., eamdem proportionem, minorem, vel æqualem servare gratiam restitutam ad gratiam amissam, quam servat contrito ad eamdem perditam gratiam. At vero in alio membro, quando, scilicet contrito est major, quam fuerit gratia perdetita, non est tam clara sententia D. Thom., quia solum dicit, quando contrito in intensione excedit priorem gratiam amissam,

¹ Aug., loco citato in arg.

¹ C. I, ante medium.

hominem esse aut resurgere in majori gratia; non tamen dicit, in eadem proportione, et non in majori, excedere gratiam restitutam, amissam, in qua contrito eamdem gratiam amissam excedit.

3. *Quomodo aliqui mentem D. Thomæ interpretentur.* — Non esse juxta mentem ejus ostenditur. — Unde aliqui putant mentem D. Thomæ esse, tunc hominem ita resurgere in majori gratia, ut non solum recipiat gratiam proportionatam suæ contritioni, sed etiam totam gratiam, quam prius obtinuerat, vel meritus fuerat. Quæ sententia in se quidem vera est, non video tamen quomodo ex verbis D. Thomæ in toto hoc articulo colligi possit. Quia potius, ut verum fatear, magis insinuat priorem sensum, si discrusus ejus attente consideretur. Nam imprimis pro fundamento assumit, secundum quod motus liberi arbitrii in peccata est intensior, vel remissior, secundum hoc pœnitentem consequi majorem, vel minorem gratiam, quod plane intellegit secundum absolutam proportionem. Alioqui in suo discrusu non recte colligeret; subsumit enim, motum pœnitentis quandoque esse proportionatum majori gratiae, quam fuerit illa, a qua homo ceciderat, quandoque æqualem, quandoque minorem; et inde colligit, quoties contrito est æqualis, vel minor, gratiam etiam restitutam esse æqualem, vel minorem; quod non recte inferret, nisi intellegiret gratiam restitui secundum absolutam proportionem ad contritionem, ut jam declaravi; ergo in hoc sensu sumit illud principium, quod formæ, quæ possunt recipere magis et minus, intenduntur et remittuntur secundum diversam dispositionem subjecti; quod videtur intelligere in sensu exclusivo, alioqui non recte procederet in suo discrusu, sed in virtute argumentaretur ex puris particularibus; ergo intelligit gratiam restitutam per pœnitentiam ita commensurari dispositioni, ut ex nullo alio capite crescat. Responderi potest hoc verum esse absolute loquendo, fieri tamen posse, ut dispositio ex alio capite et alia consideratione crescat, ut postea dicemus; vel certe totum illud intelligendum esse sub eadem præcisione; nam considerando gratiam justificationis præcise, ut talis est, proxime non habet unde sit major vel minor, nisi ex dispositione pœnitentis, cui divina voluntas suam efficacitatem accommodare statuit, quamvis inæqualitas ipsiusmet dispositionis primordialiter ex divina voluntate procedat. Et hæc sunt quæ de hoc difficiili D. Thomæ textu hactenus excogitare potueram.

4. *Duplex moderatio assertionis.* — Prima. — Supposito ergo hoc sensu, duabus modis possumus illum moderari, ne sententiam nimis rigorosam contineat, nimirum, nullum gradum gratiae dari homini resurgentem a peccato, propter præcedentia merita, distinctum ab his gradibus, qui correspondent contritioni secundum se; hoc enim plane sequitur ex predicto sensu. Et præterquam quod res ipsa falsa est, ut in citato loco ostendi, difficile credi est, D. Thom. id se resisse, ut ex sequentibus articulis patebit. Prima ergo moderatio esse potest, ut D. Thom. intelligat, statim ac peccator conteritur, non plus gratiae illi dari quam contritioni ejus secundum absolutam proportionem respondeat; nihilominus tamen

² Alia D. Thomæ interpretatio. — Nunc

vero alia interpretatio occurrit, quam non censui omittendam, ut alii facilius de re tota judicare possint. Adverto ergo, quod licet D. Thom. dicat gratiam restitui majorem, vel minorem pro ratione contritionis, non tamen dicere hujusmodi gratiam semper esse aequalis ipsi dispositioni in gradu intensionis. Neque etiam hoc sequitur ex principio quod assumit, nimur formas, quae intenduntur et remittuntur, fieri magis vel minus intensas secundum variam dispositionem subjecti; hoc enim non est generaliter verum de aequalitate intensionis; nam habitus, qui fit per actus, non semper est tam intensus quam actus, etiamsi actus sit dispositio ad habitum; et quamvis humiditas, verbi gratia, sit dispositio ad frigus, vel calor ad levitatem, vel diaphaneitas ad lumen, non semper lumen fit tam intensum, quantum est diaphanum, et sic de aliis. Est ergo verum illud principium, intellectum secundum aliquam proportionem seu proportionalitatem; non vero erit generaliter verum, si secundum aequalitatem intelligatur. Ergo ex vi illius principii non est necesse, ut gratia restitutatur aequalis contritioni secundum intensionem, sed solum ut restituatur juxta proportionem contritionis; ita ut majori contritioni major gratia respondeat cum proportione. Quam doctrinam in se veram esse saltem in hoc gradu, ut oppositum non possit cum sufficienti fundamento affirmari, in predicta relectione latius dixi.

7. Hoc ergo supposito, facile defendi potest, ex hoc loco D. Thom. non recte colligi, per contritionem non restitui aliquem gradum superioris gratiae deperditae, sed solum non restitui semper totam priorem gratiam, sed cum aliqua proportione ad presentem contritionem, ut multi Thomistae intellexerunt, quorum sententiam in dicta relectione absolute improbavimus, etiam secundum mentem D. Thomae. Tamen quoad hanc ultimam partem posset juxta hanc interpretationem defendi. Nam, licet homo resurgat cum contritione aequali, et recipiat aliquem gradum praecedentis gratiae, non sequitur resurgere ad majorem gratiam (ut ibi objiciebamus), quia non est necesse, ut gratia, quae datur ex vi talis contritionis secundum se, sit aequalis gratiae deperditae; et ideo, licet aliunde ei adjungatur aliquis gradus, non sequitur fore majorem. Et idem proportionaliter responderi poterit, quando fuerit contritio minor. Atque ita juxta hanc sententiam secundum erit, si quid gratiae respondet prio-

ribus meritis, praeter illam, quae daretur ratione solius contritionis, cum tali proportione dari, ut nunquam tota gratia, quae tunc infunditur, excedat gratiam amissam, nisi contritio etiam illam excedat; neque etiam exaequet, nisi contritio etiam aequalis sit.

8. Sed non iuxta ejus mentem.—Et haec quidem interpretatio habet nescio quid acuminis ad fugiendum sententiam illam, ne D. Thomae illam attribuamus. Valde tamen dubito, an haec fuerit mens D. Thomae, quia nullam ejus significationem invenio in toto hoc articulo, cum tamen, si ita sensisset, id facile explicare potuisse. Et juxta illum sensum nonnulla argumenta facilis solveret. Praeterquam quod difficultum est explicare, quo modo, aut qua proportione, et infundatur gratia commensurata contritioni, et restituatur illa, quae prioribus meritis debebatur, ita ut gratia restituta nunquam si aequalis deperditae, si contritio sit minor; neque major, si contritio sit aequalis. Imo nec est facile colligere, gratiam restitutam necessario futuram esse majorem deperdita, si contritio sit major; quia, si gratia illa non est aequalis contritioni, fortasse id, quod additur ratione praecedentium meritorum, non habet tantam quantitatem, ut faciat gratiam illam semper esse intensiore. Itaque tota haec interpretatio lubrica est, et gratis excoxitata. Et ideo prout nunc secundae moderationi magis adhaereo, quamvis nihil invenio, quod ex omni parte mihi satisfaciat.

ARTICULUS III.

Utrum per paenitentiam restituatur homo in pristinam dignitatem¹.

1. Ad tertium sic proceditur. Videtur, quod per paenitentiam non restituatur homo in pristinam dignitatem. Quia super illud Amos 5: Virgo Israel cecidit, dicit Glos.²: Non negat posse resurgere, sed non resurget virgo Israel, quia semel aberrans ovis, etsi reportetur humeris pastoris, non habet tantam gloriam, quantam que nunquam erravit. Ergo per paenitentiam non recuperat homo pristinam dignitatem.

¹ 3, d. 31, q. 1, a. 4, q. 7, ad 1; et 4, d. 14, q. 1, a. 5, q. 1, ad 2, et d. 19, q. 1, a. 3, q. 2, ad 2, et d. 37, q. 2, a. 2, ad 4.

² Glos. ord., ib.

2. Praeterea, Hieron. dicit³: Quicunque dignitatem divini gradus non custodiunt, contenti fiant animam salvare, reverti enim in pristinum gradum difficile est. Et Innocent. Papa dicit⁴, quod apud Nicæam constituti canones, paenitentes etiam ab insimis officiis clericorum excludunt. Non ergo per paenitentiam terivi. Et hanc dignitatem paenitens recuperare non potest. Recuperat tamen quandoque aliquid majus; quia, ut Greg. dicit, Hom. de centum ovibus⁵: Qui errasse a Deo se considerant, damna praecedentia lucris sequentibus compensant. Majus ergo gaudium de eis fit in caelo; quia et dux in prælio plus eum militem diligit, qui post fugam reversus, hostem fortiter premit, quam illum, qui nunquam terga præbuit, et nunquam aliquid fortiter fecit. Dignitatem autem ecclesiasticam homo pre peccatum perdit, quia indignum se reddit ad ea, que compelunt dignitati ecclesiasticae, exercenda, quam quidem recuperare prohibetur. Uno modo, quia non paenitet. Unde Isidor. ad Missianum Episcopum scribit (sicut in eadem d. legitur, c. Domino²): Illos ad pristinos gradus redire canones præcipiunt, quos paenitentiae præcessit satisfactio, vel condigna peccatorum confessio; at contra hi, qui a vitio corruptionis non emendantur, nec gradum honoris, nec gratiam recipiunt communionis. Secundo, quia paenitentiam negligenter facit; unde in eadem d. c. Si quis diaconus, dicitur³: Cum in aliquibus nec compunctione humilitatis, nec instantia orandi appareat, nec ieiunis, vel lectionibus eos vacare videamus, possumus agnoscere, si ad pristinos honores redirent, cum quanta negligentia permanerent. Tertio, si commisit aliquod peccatum, quod habet irregularitatem annexam; unde in eadem d., ex Concilio Martini P. dicitur⁴: Si quis viduam, aut ab alio relictam duxerit, non admittatur ad clerum; quod si irrepserit, dejetiatur. Similiter si homicidii, aut facto, aut præcepto, aut consilio, aut defensione, post baptismum conscient fuerit. Sed hoc non est ratione peccati, sed ratione irregularitatis. Quarto, propter scandalum: unde, ut in eadem dist. legitur, c. De his vero, Rabanus dicit⁵: Hi qui deprehensi, vel capti fuerint publice in perjurio, furto, atque fornicatione, et ceteris hujusmodi criminibus, secundum canonum scrorum instituta a proprio gradu decident; quia scandalum est populo Dei, tales personas super se positas habere. Qui autem de prædictis peccatis absconde a se commissis, occulite sa-

Respondeo dicendum, quod homo per peccatum duplum dignitatem amittit, unam quantum ad Deum, aliam vero quantum ad Ecclesiam. Quantum autem ad Deum, amittit duplum dignitatem: unam principalem, qua, scilicet, computatus erat inter filios Dei per gratiam. Et hanc dignitatem recuperat per paenitentiam; quod significatur Luc. 15, in filio prodigo, cui paenitenti pater jussit restitu stolam primam, et annulum, et calceamenta. Aliam vero dignitatem amittit secundariam, scilicet, innocentiam, de qua (sicut ibidem legitur) gloriaratur filius senior dicens: Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum præ-

Refertur in Decr., d. 50, cap. Quicunque.

² Innoc. I, Epist. 6 ad Agapitum et Maced., habetur d. 50, c. Canones.

³ Cap. Hi qui altari.

⁴ Greg. lib. 7 sui Registri, c. 53, circ. med.; refertur d. 50, cap. Quia sanctitas tua.

⁵ Refertur d. 50, c. Contumaces, et sumitur ex Conc. Agathensi, c. 2, vel 1, ut aliqui libri habent.

¹ Hom. 34 in Evang., in illud: Gaudium est in caelo super uno.

² Parum a principio.

³ Circ. med.

⁴ C. Si quis viduam.

⁵ Rabanus, in lib. Paenit., c. 1. Refertur d. 50, cap. De his vero

cerdotti constentur, si se per jejunia, et eleemosynas, vigiliasque, et sacras orationes purgare curaverint, his etiam gradu proprio servato spes venie de misericordia Dei promittenda est. Et hoc est, quod dicitur extra de Qualitate ordinandorum. Quæsitus¹: Si crimina ordine judicario cōprobata, vel alias notoria non fuerint, præter eos homicidii, post pœnitentiam in jam susceptis, vel suscipiendis ordinibus impediri non possunt.

Ad primum ergo dicendum, quod eadem ratio est de recuperatione virginitatis, et de recuperatione innocentiae, quæ pertinet ad secundam rationem quoad Deum.

Ad secundum dicendum, quod Hier. in verbis illis non dicit esse impossibile, sed esse difficile hominem recuperare post peccatum, pristinum gradum; quia hoc non conceditur, nisi perfecte pœnitenti, ut dictum est.² Ad statuta autem canonum, quæ hoc prohibere videntur, respondet August. Bonifacio scribens³: Ut constitueretur in Ecclesia, ne quisquam post alicujus criminis pœnitentiam, clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat, vel in clericatu maneat, non desperatione indulgentia, sed rigore factum est disciplina; alioquin contra claves Ecclesiae datas disputabitur; de quibus dictum est: Quæcumque solveritis super terram, soluta erunt et in cælo. Et postea subdit⁴: Nam et sanctus David de criminibus mortiferis egit pœnitentiam, et tamen in honore suo persistit; et beatum Petrum quando amarissimas lacrymas fudit, utique Dominum negasse pœnituit, et tamen Apostolus permanxit. Sed non ideo putanda est supervacua posteriorum doctorum diligentia; qui ubi saluti nihil detrahebatur, humilitati aliquid addiderunt; experti, ut credo, aliquorum factas pœnitentias per affectatas honorum potentias.

Ad tertium dicendum, quod illud statutum intelligitur de illis, qui publicam pœnitentiam agunt; qui postmodum non possunt ad maiorem provehi gradum. Nam et Petrus, post negationem, pastor ovium Christi constitutus est, ut patet Joan. ult. Ubi etiam Chrysost. dicit⁵, quod Petrus per negationem et pœnitentiam,

¹ In Decr., lib. 1, tit. 11, et est de temporibus ordinationum, c. 17, et est ultimum.

² In corp. art.

³ Aug., in epist. 50 ad Bonifacium, aliquantulum ante finem epist., tom. 2.

⁴ Eodem loco nunc proxime dicto.

⁵ Hom. 87 in Joan., parum ante medium, tom. 3.

ostendit se habere majorem fiduciam ad Christum; qui enim in cena non audebat interrogare, sed Joanni interrogationem commisit, huic postea et præpositura fratrum credita est: et non solum non committit alteri interrogare, quæ ad ipsum pertinent, sed de reliquo ipso pro Joanne magistrum interrogat.

COMMENTARIUS.

1. Quæ dignitas quoad Deum per pœnitentiam restituatur. — Prima. — Secunda. — Hic articulus, ut D. Thomas in principio corporis declarat, intelligi potest, vel de dignitate apud Deum, vel apud Ecclesiam; et in utroque sensu tractatur quæstio a D. Thoma. Prioris tamen resolutio facilissima est. Distinguit enim D. Thomas duplē dignitatem apud Deum, et tertiam subindicat. Primam possumus essentialē seu substantialem appellare, quæ est dignitas filii Dei; et ad hanc certum est restitui hominem per pœnitentiam; quia sine gratia sanctificante non remittitur peccatum mortale. Et hoc spectant omnia tractata in art. 1, et omnia quæ de justificatione peccatoris docet fides, præseritum Concil. Trid., sess. 6 et 14, scilicet, justificationem fieri per infusionem gratiæ et donorum, et hoc etiam modo remitti peccatum per pœnitentiam. De hoc etiam loquitur Chrysost., hom. 80 ad Populum, cum ait: Cum Deus remittit peccata per pœnitentiam, cum sanitate pulchritudinem etiam restituit; cum liberat a pena, justitiam etiam confert, et prævaricatorem non prævaricatori similem facit. Secunda dignitas potest intensiva, et positive pertinens ad maiorem substantialem perfectionem ejusdem filiationis divinæ. Et de hac insinuat D. Thom., aliquando restitui hominem non solum ad eamdem, sed etiam ad maiorem dignitatem; quod etiam dixerat in precedentī articulo, nam omnia ibi dicta, et multa alia quæ de restituzione prioris gratiæ in predicta relectione disputavimus, ad hanc dignitatem pertinent. Et ideo de illa plura dicenda non sunt.

2. Tertia dignitas. — Tertia dignitas vocatur a D. Thoma secundaria, quæ non consistit in positiva aliqua et physica perfectione, sed in morali quadam ratione, fundata in negatione præcedentis actus, quæ dignitas est innocentia, quæ in hoc consistit, ut homo nunquam peccaverit. Et hanc dignitatem ait D. Thomas non restitui per pœnitentiam; quod est manifestum, quia postquam pecca-

tum commissum est, non potest fieri ut non sit commissum, quia ad præteritum non est potentia. Quomodo multi intelligent illud Nahum 1: Mundans non facit innocentem, quia Deus remittendo peccatum per pœnitentiam, innocentiam non restituit. Et eodem modo ait hic D. Thomas, ad 1, virginitatem non restitui per pœnitentiam, juxta Glossam in illud Amos 5: Virgo Israel projecta est in terram suam, et non est qui suscitet eam; quia virginitas etiam includit negationem præteriti, quæ jam involvit repugnantiam, supposita commissione peccati, quam pœnitentia stupponit. Neque oportet nunc disputare cum illis Theologis, qui tam de virginitate quam de innocentia oppositum sentiunt, ut videre licet in Altisiodorensi, lib. 1 Summæ, c. 11, q. 6, et Gregorio, in 1, d. 42, q. 1, circa finem; nam illi in eo fundantur, quod potest fieri, ut præteritum non fuerit, etiam in sensu composito; quod plane est incredibile, cum aperte involvatur contradicatio, ut latius traditur 1 p., q. 25.

3. Objectio. — Solvitur de innocentia. — Sed oritur difficultas, nam hinc sequitur aliquam virtutem amitti per peccatum, quæ non restituitur per pœnitentiam, quod repugnat dictis in art. 1. Sequela patet, quia innocentia et virginitas sunt speciales virtutes, et tamen illæ non restituuntur per pœnitentiam, si amittantur per peccatum. Respondeo, de innocentia rem certam esse, non esse speciale virtutem, sed significare solum quædam continuationem in justitia, absque interruptione per peccatum, quæ interruptio, si semel facta est, non potest fieri per pœnitentiam ut non sit facta; et ideo, licet omnes virtutes restituantur, non restituitur innocentia, quia non restituitur, ut sic dicam, illa continuitas seu perseverantia. Quod si quis dicat affectum hujus continuitatis seu perseverantiae ad aliquam speciale virtutem pertinere, cum honestus sit, respondemus, in unaquaque materia pertinere illum affectum ad singulas virtutes; generatim autem sumptum, sub illa negatione non peccandi, pertinere ad charitatem vel obedientiam, aut justitiam ad Deum; quæ omnes virtutes restituuntur per pœnitentiam, quamvis innocentia ipsa, quæ est veluti objectum illius affectus, non restituitur.

4. Quorundam sententia de virginitate. — Reprobatur. — De virginitate autem quidam existimant esse virtutem specialem, etiam in ordine infusarum virtutum. Et potest sumi